

Александра Б. ВРАНЕШ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за библиотекарство и информатику

„КЊИЖЕСТВО СЛАВЕНСКО” У СРПСКИМ БИБЛИОГРАФИЈАМА 19. ВЕКА**

У првој свесци *Сербског летописа*, својим програмским записом, Георгије Магарашевић позива ауторе да извештавају о књижевности „припадајућој словенским племенима”. Обећавајући да ће у свакој частици *Сербског летописа* пружати „кратка известија [...] о знатнијим делима словенски писатеља вообште”, Магарашевић заправо развија идеје Димитрија Давидовића. Магарашевићев прилог *Знатнији писатељи Руски, нарочито у изјаштној литератури*, који су се „одликовали у лиричкој и повјествователној поезији за времена Александрова” прва је библиографија словенских књига. Од тренутка када Магарашевић престаје да уређује *Летопис*, вести о страним књигама, не само руским већ и оним из Пожуна и Беча, Мађарске и Немачке, јављају се само у рубрици *Смесице* и искључиво се односе на текућу продукцију.

Предмет српске библиографије током прве половине 19. века углавном су монографске, само изузетно серијске публикације, и то углавном код Павла Стаматовића. О словенским књигама у првој половини 19. века пишу: Антониј Назаревич, Венцеслав Александер, Теодор Павловић, П. Ј. Шафарик и П. А. Поповић. Од четрдесетих година 19. века чешћи су библиографски прилози о словенским књижевностима. Аутори су Јован Суботић, Милош Поповић, Крста Бранковић, Едвардо Јелинек, Владислав Алин, Н. Ш., П. Падејски, Сретен А. Поповић, Вл. Зеремски, Илија Огњановић, Сава Петровић, Ватрослав Јагић, Андра Гавриловић.

Током последње две деценије 19. века уредници српских часописа све чешће се залажу за бележење библиографских података о преводима српских књига на стране језике, уз савет: „Добро је у [...] што тачније забележити где, када, па, ако је могуће, и ко је превео”. Множином записа ове библиографије сведоче како о порасту штампарске продукције код Срба, тако и о све већем интересовању Европе за српско научно и уметничко стваралаштво.

Кључне речи: српска библиографија, словенске књижевности, библиографија страних књига, преводи српских књига.

---

* aleksandra.vranes@gmail.com; aleksandra.vranes@fil.bg.ac.rs

** Назив пројекта: Књиженство – теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. год. Евиденциони број пројекта: 178029.

Под насловима *Смесице домоводне*, *Смесице књижевствене*, *Смесице економическе*, или нешто касније *Вести књижевствене*, у првим српским периодичним гласилима с краја 18. и с почетка 19. века препознају се почеци српске библиографије. Тада, пре свега, по јасно израженој жељи аутора кратких вести и огласа да се српска читајућа јавност упозна са новим корисним књигама. Многи за књигу битни подаци у поменутих белешкама су недостајали – уношени су они које је писац, најчешће уредник гласила, знао, некада су то били аутор и наслов, кадгод ни толико, већ издавач и дескрипција садржаја, или информација о пријему код читалаца. Прва страна књига која је привукла пажњу српских „библиографа” приказана је у *Новинама сербским* у рубрици *Смесице књижевствене*. Њен аутор је Јохан Чапловић. Опис Чапловићеве књиге гласи: „Slavonien und zum Theil Croatien, am Beytrag zur Volker und Lamderkande. Theils aus eigener Ansicht und Erfahrung (1809–1812); theils auch aus spateren zuverlasigen Mittheilungen der Jusassen. Von Johann von Csaplovits. Pesth 1819, in Hartlebens Verlag”. (НС 23, 19. 3. 1819: 181–182) Мада је 1819. у два тома објављена на немачком језику у Пешти, она се тиче словенског народа и стога уредништво сматра да треба да је приближи читаоцима, јер нису сви у могућности да до ње дођу. Зато писац библиографске белешке указује на садржај Чапловићеве књиге, у којој је фокус на славонским крајевима, на њиховим географским, историјским, економским, демографским, етнографским, лексикографским, уметничким, религијским, образовним посебностима. Наредна словенска књига која је привукла пажњу уредника била је *Руска библија*, а интересовање за њу било је подстакнуто потребом за поређењем превода Библије на руски и српски језик. (НС 68, 26. 8. 1819: 517–520) Од 8. јануара 1819. године уредници *Летописа* отварају и сасвим засебну рубрику *Књижество славенско*. Вести о књигама Јосифа Добровског *Повјест чешкога језика и старијег књижества* (НС 6, 11, 15–17, 1819) и Осолинског *Njiadomosci-do dziejonj literatury Polskiey* (НС 33, 23. 04. 1819), то јест *Историческо – критическе вједомости ка повјестници пољског књижества* угаоници су озбиљније и прецизније српске библиографије, јер доносе и податке о формату, броју страна, као и обухваћеним „животоописанијима”. Сматрајући да су биографске црте познатих „јединоплеменика” путокази духовног развоја једног народа, потписник овог приказа Димитријевић прекореве Србе зашто се својим истраживањима не укључе у општа светска збивања. Димитријевић чак показује да му је познато да је један учени Србин (вероватно Јевтимије Ивановић) већ и окончао рукопис (*Плутарх српски*), а ипак га не објављује.

Од 1819–1824. уредници не извештавају о издањима на страним језицима. *Новине сербске* престају да излазе 1822, а *Сербски летопис* се појављује тек 1824. године, када започиње релативно редовно извештавање о књижевности „припадајућој словенским племенима”. Георгије Магарашевић у првој свесци *Сербског летописа* обећава да ће у сваком броју доносити „кратка известија 1. о знатнијим делима славенски списатеља вообште”. Текст *Знатнији списатељи Руски, нарочито у изјаштној литератури* пружа увид у радове 19 руских аутора, који су се одликовали „у лирическој и повјествователној поезији за времена Александрова”. Магарашевић прати истраживачку и информативну линију Димитрија Давидовића. Монографске публикације исцрпно су описане, док за чланке у часописима, на које тек почиње да се обраћа пажња, постоји само општа напомена, каква је : „9. Амв-

росиј Протасов (1. 1769) А Епкп Казанскиј и Симб. Кав. – његова поучителна слова још нису печатана совокупно; но нека у некима журналима” (СЛ 1, 1824: 154). *Библиографија Славенска* из 1825. године има разуђенију тематску систематизацију, али није постигнута комплетност библиографских података. Треба се овом приликом подсетити на честу праксу у објављивању преводне књиге, код које је име аутора оригинала занемаривано и замењивано именом преводиоца. Често је за то било и оправданог разлога, јер у питању и нису били преводи, већ посрбе. Таква мистификација оригинала доводила је и до библиографских пропуста и заблуда, од којих је једна везана за име преводиоца у библиографској одредници уместо имена аутора. *Библиографија Славенска* карактеристична је управо по томе што у броју 4 за 1826. годину под насловом *Преводитељи класически списатељи* у одредници доноси наслов дела, а не име преводиоца. То је био јединствен библиографски искорак, вероватно под утицајем изворника ове белешке, и нема му сличног током целог 19. века. Након што Магарашевић престаје да буде уредник *Летописа*, вести о страним књигама, не само руским већ и оним из Пожуна и Беча, Мађарске и Немачке (СЛ 1, 1834: 136–145), јављају се само у рубрици *Смесце*.

Павле Стаматовић се у *Сербској пчели* угледа на Магарашевића, штавише посвећује му први годишњак *Новог Цветника* за 1830. годину. Стаматовић је и аутор текста *Русијско књижевство*, објављеног у свесци за 1832. годину. Убеђеније и разложније од свога духовног учитеља он образлаже неопходност познавања руске науке и културе:

„Да је многостручним и многочисленим Славенским коленима не само полезно но и неопходимо, ако се уважавамо, нужно, да се у свима одношенијама, изузимајући само један политически сојуз боље и изближе познају, а особито у смотренију постепеног изображенија свог да се у взајамном тјешњем познанству находе, то је, мислим, тако неоспорима истина, да ће је сваки прави Србски наученик и читатељ без најмањег двоумија одобрити и признати. Сваког нарјечија Славенског књижевство, и постепено његово развијање за сваког Србског књижевника, от велике је важности и неоцењиме користи: но да Русијско књижевство још превасходније черте на себи носи које нас силније и љубовније к себи примамљују” (Стаматовић 1832: 105).

Оштрица Стаматовићевог прекора усмерена је и на књижевнике, књигопечатакле и књигопродавце „у Петербургу, у Москви, Варшави, Прагу, Брну, Лаембергу, Грацу и Загребу [...] који су и могућни и у срећнијим обстојателствама от нас, и којима многе препоне, које нас окружавају, ни мало путу не стоје” (Стаматовић 1832: 106).

Стаматовић се, за разлику од својих претходника, посвећује више серијским (журналима, газетама и алманасима), него монографским публикацијама. У опис он први пут уноси и податак о периодичности излажења, променама у уредништву и приказ садржаја публикације.

„(О)граничавајући се простором књиге, сва духовна, историческа, политическа, правоведна и стихотворна сочиненија: романе и приповедке, драматическа дјела; к медедини, увеселенију, словесности, учебности, воинствености и музики относећа се сочиненија изостављам засад, да и првом даном приликом обширније и точније љубитељима Славенске Словесности сприопштити могу” (Стаматовић 1832: 115).

У *Сербском народном листу* библиографске белешке, сасвим ретке, потписују Антониј Назаревич, о русинској (СНЛ 4, 16, 18. 4. 1837: 140), Венцеслав Алексан-

дер о пољској (СНЛ 4, 17, 28. 4. 1839: 129–130), уредник Теодор Павловић о руској и чешко-словенској (СНЛ 4, 51, 21. 12. 1839: 404), Шафарик о чешкој и П. А. Поповић о руској литератури, укључујући и податке о руској журналистици (СНЛ 4, 1–2, 7–14. 1. 1839: 8 и 15). У своме писму из Прага П. Ј. Шафарик дели књиге „на библиј. староческу, новоческу, инострани класика и домаћу, или популарну”, пописујући укупно шест наслова.

Од четрдесетих година 19. века чешћи су написи о „славенском књижеству”, који више имају карактеристике библиографије. Тако је у другој свесци *Сербског летописа* за 1839. годину представљена најновија руска (посебно новинарство и новелистика) и пољска књижевност. Грађа је „из разни извора скупљена и уређена” (СЛ 13, 47, 1839: 117–135), па је зато, вероватно, заступљен податак о издању пољских књига, који је за српске наслове тада редовно изостављан. Јован Суботић као посебну целину у *Смесицама* прати *Књижество инославенско и Књиге у неславенским, језицима које о Славенма дејствују*. (СЛ 17, 61, 2. 2. 1843: 160–162) Овакво Суботићево опредељење утиче и на Милоша Поповића који у *Подунавци* отвара одељак *Кореспонденција* у броју 37 од 11. 9. 1843, који обуставља после трећег наставка, у бр. 42 од 16. 10. 1843. Према предлошку Петра Добровског, уредника варшавско-словенског прегледа *Dennica*, Поповић је овде представио 21 публикацију и за сваку је забележио напомену о језику, писму, квалитету издања или превода, одређивању врсте дела, или чак личном ставу о корисности и занимљивости његове библиографије. Поповић преноси оцену Добровског за часопис *Dennica*: „У њој по могућности старам се обузети сав књижевни живот славенски народа. Много имам труда и много борбе... Но почетак је учињен.” Веома цењен од савременика као „човек, који за славенство одлично ради и кога доиста нико више не потребује него Србљи сами”, Поповић овако, оправдано ласкав, суд подржава и радом на *Прегледу литературе*, који се не односи више само на српске већ и на остале словенске, „руске, чешке, пољачке”, а у три броја чак и „французке” (ПБС 1, 32, 18. 10. 1842: 197–199), „талијанске” (ПБС1, 36, 1. 11. 1842: 222–224) и „бугарске” (ПБС 1, 42, 22. 11. 1842: 275) књиге. Представљајући словенске књиге, Поповић је први у систематизацију грађе укључио и одговарајуће наднасловне. Представљајући читаоцима и Шафариково дело *Slovansky Narodopic* с мапом, Поповић цитира и извод из писма једног његовог задивљеног читаоца. И серијске и монографске публикације су предмет обраде, те се тако већ у првом броју (ПБС 1, 2. 7. 1842: 4–7) странице попуњавају детаљним описом *Сербског Летописа* и Вразовог *Кола*. Књижевне вести Поповић сазнаје из „пријатељског писма” (ПБС 1, 14, 16. 8. 1842: 84), или преузимањем из других часописа, попут *Ost und West*, *Часописа чешког музеума*. Само у једном броју (ПБС 1, 19, 3. 9. 1842: 114–115) појављује се прилог под насловом *Свеславенске вести*, о појави часописа *Jahrbucher fur Slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft*, чије шесто поглавље носи наслов *Особити литерарни преглед*, сасвим слично Поповићевом наслову. Говору уредника овог часописа П. Јордана поклоњено је више простора, вероватно стога што одговара програмском опредељењу самог Милоша Поповића:

„А. Библиографија. Овде ће се све знаменитије нове у различним славенским, ако и у другим језицима написане књиге, које о Славенима или о Славенству говоре, с кратким изјасненијем њиховог садржаја и вредности назначене бити.

Б. Новинарство. Овде ћемо све чланке од веће занимивости, који се у различним славенским новинама разбачени налазе, или у изводима саобштити, или барем укратко на њихов садржај читаоце позорне учинити. Притом још ћемо објавити и различне саставке, који у немачким ил другим неславенским листовима [...] о славенским одношенијама говоре”.

Поповићев *Преглед литературе*, у коме се чак у два броја (ПБС 1, 4, 12. 7. 1842: 23 ; 1, 10, 2. 8. 1842: 60) појављује белешка „на иностраном језику о Словенима”, антиципирао је ставове П. Јордана. Исти препознатљиви печат словенске узајамности носи и цртица о штампарији Г. Поспишила у Прагу и изласку превода на чешки са немачког књиге хрватског великаша Јанка Драшковића Тракошћанског *Неколико речи к великодушним ћеркама Илирије о најстаријој историји и најновијој књижевној дјелателности илирског народа* (ПБС 3, 4, 21. 1. 1845: 16). Милош Поповић бележи већ само оне наслове који су „од општег интереса”, попут превода познатог Коларовог дела *О књижевној узајамности славјански племена*, који подучава и препоручује: „Ово је добар знак књижевне марљивости у Срба; али списатељска ревност без ревности публике слабо ће користити. Обе треба да се саједине па тако народно благо подигну”.

У време када су периодична гласила доносила вести и преводе из француске и руске литературе, *Седмица*, лист за науку и забаву, у своме књижевном делу оријентисао се према мађарској и немачкој књижевности. Да је његовом уреднику дидактичност својствена показао је и приказ Руске библиографије за 1855. годину, коју је објавио Александар Семен у Москви. У три узастопна броја *Седмице* (15–17, 21. 4, 28. 4. и 5. 5. 1857) детаљно је представљена садржина ове књиге према класификационим групама, као узор нашим библиографима.

У националном романтичарском заносу научници се све више окрећу српском научном и уметничком стваралаштву у најширем смислу те речи, а запостављају праћење стране књиге. Најбољи показатељ ових кретања у српској култури је *Гласник Друштва србске словесности*, чија прва свеска доноси своју програмску оријентацију у предговору секретара Друштва и уредника Крсте Бранковића. Бранковић том приликом наглашава да је предвиђено објављивање *Известија о излазећим књигама*, и то „србским, странојезичним, но Србаља или Славена тичућима се” (ГДСС 1, 1847: 5–8).

Тек једанаест година касније *Известија* су и формално прерасла у *Библиографију српских књига и нових књига на другим језицима које се тичу Срба*, и то само оних „које су у Београд добављене”. Домете ове библиографије проширила је *Чешка библиографија у колико се тиче јужних Словена (до 1877)*, коју је, како скромно наглашава, „прибрао” Едвардо Јелинек. Она обухвата „чланке са именима писаца и чланке без означених имена писаца”. Поред овог формалног алфабетског, примењен је и хронолошки критеријум, те је стара књижевност раздвојена од новије књижевности. Обухваћено је укупно 478 јединица, али једнакообразност описа није постигнута.

Ретки су били чланци посвећени искључиво анализи страних књижевности, али појединачне вести о новим књигама штампаним у иностранству, биле оне посвећене Србима или не, испуњавале су скоро редовно рубрике већине гласила тога доба. Међу девет страних књига, часописа и географских карата пописаних у 22. броју *Јавора* (22, 30. 5. 1876: 704) од 30. маја 1876. године, налазе се и три књиге на

енглеском и немачком језику, које се тематски односе на Србе, а нису забележене у *Српској библиографији : књиге : 1867–1941*. То су: под бројем 1: „Eine turkische Reise v. Karl Raum – Wiesbaden I. Bd. Die Donau-Serbien-Rumanien. Stuttgart. August Auerbach, 8, 32 tab”, под бројем 4: „Evaris J. Through Bosnia and the Herzegowina. London”, а као пето дело: „Ebinger Studien uber Bosnien und Herz. 4, 24 str.”

Након периода затишја у праћењу стране књижевности уредништво часописа *Јавор* се одлучило да под насловом *Из словенских књижевности* бележи „новије важније производе књижевне из свију народа великог словенског племена”. Истовремено, оно сучељава наше листове са словенским, који „доносе давно и давно таке белешке”. Осим тога, *Јавор* изражава и наду де ће тиме подстаћи и остале листове „да се мање баве са белешкама из туђинских литература, као француске, немачке, мађарске, итд, да мање приказују и препоручују те књиге, те да пригрле и словенске књиге, њих приказују и препоручују, јер су нам оне и по духу и по крви и по језику ближе, много ближе но и француске и немачке и мађарске”. (Ј 11, 3 15. 1. 1884: стр. 93–94). Стога су прегледи руске, чешке и словеначке књижевности, а нешто касније хрватске, пољске и бугарске, редовни прилози у сваком броју. Библиографски опис укључује само презиме и име аутора, наслов дела и, евентуално, књижара код кога се примерак може набавити. Напомена често упућује на садржину са циљем да препоручи „шта је ваљано, а одврати од читања онога, чим се само време губи”. Вредна читања свакако је књига Платона Кулаковског *Вук Караџић, јего дјејателност и значение в сербској литератури*, у чијем је додатку „с великим трудом скупљен списак свију радова Вукових којих има близу 80” (Ј 9, 6, 7. 2. 1882: 189–190). Напомена је и овде позив да се књига преведе на српски језик, чиме би се учинила велика услуга књижевној публици „јер би имали у једној књизи довољно потпун рад и оцену Вукових трудова, а уједно и огледало књижевног стања нашег и напретка у полупрошлости”. Библиографске прилоге најчешће потписују: Владислав Алин, Н. Ш., П. Падејски, С. А. П., Ј. Ј. Према Владиславу Алину „код Чеха Словенство није само лепа реч, а словенска ствар лепа фраза, већ (ваља) да се на томе пољу живахно ради”. Широко је профилисан текст *Из чешке литературе* (Ј 8, 49, 6. 12. 1881: 1564–1566), којим су обухваћене три драме Витезслава Халека, уз кратку биографску и књижевно-критичку црту са посебним акцентом на трагедију *Краљ Вукашин*; зборник *Словенско позориште* са Трифковићевим *Школским надзорником* и Костићевим *Максимом Црнојевићем*; *Slovansky sbornik* Едварда Јелинека; едиција *Чешка породична библиотека*, у коју ће бити укључена и дела Владана Ђорђевића и Аугуста Шеное; и *Slovansky katalog bibliograficky*, годишњак за све словенске литературе. Дакле, Владислав Алин, пратећи с подједнаком пажњом књижевност, позоришну уметност и библиографију, указује на њихову нераскидиву везу.

Чешка књижевност, али само оним својим делом „колико се тиче Срба, Хрвата и Бугара” привукла је 1889. и пажњу Сретена А. Поповића (О 7, 21, 82, 1889: 402–412). Избор теме и дефинисање стварне или ауторске одреднице указује да се Сретен А. Поповић угледао на свога непосредног претходника Едварда Јелинека. Прикупивши 110 ауторских и 101 адеспотно дело, „оријинале” и „преводе”, Поповић је саставио једну од опширнијих и поузданих библиографија из ове области. Поповић је савесно бележио и своја изворна и преведена дела, што није била карактеристика других библиографа, још од Захарија Орфелина. У жељи да боље

представи књижевни опус превођеног аутора, на пример Лазе Лазаревића, или свој, Петровић је редовно у намени указивао на друге преводе дела истог аутора (Ј 407). Уз чешку, као књижевност за углед, писци су истицали и руску белетристику, која „не само да надмашује друге словенске књижевности него се такмичи са литературом најобразованијих јевропских народа: са француском, инглеском и њемачком”. И поред тога Срби недовољно познају остварења великана руске књижевности, Достојевског, Толстоја, Шчедрина, Успенског, Данилевског, због чега Вл. Зеремски представља осам њихових важнијих дела објављених током 1886. године. (БВ 19, 1887: 302–303). Иако су већ одавно биле објављене библиографије Павла Шафарика и Стојана Новаковића, који су заправо први српски теоретичари, а не само «практичари», библиографије, аутори се на њихове библиографије нису угледали. Тако Зеремски у шпационираној одредници уписује повремено наслов дела, док је име аутора у посесивном генитиву.

Претходно анализирани библиографије настајале су у жељи да читаоцима представе стране књижевности, а српске писце усмере на превођење уметнички вредних дела. Часопис *Стражилово*, међутим, позивајући читаоце и писце на сарадњу, чланком *Словенско песничтво у нашој књижевности* (Стр. 4, 11, 17. 3. 1888: 171–173) истиче као главни мотив ове своје активности да „свакоме савесну преводиоцу одмах, још пре почетка посла, мора да падне на памет: да није та ствар можда већ преведена, и како је преведена, и где (у добру, или рђаву – распрострањену или непознату листу) угледао тај превод света?” Како је до старијих бројева периодике тешко доћи, што изискује озбиљан и напоран истраживачки рад, а да не би било дуплирања превода, *Стражилово* се одлучило да објављује библиографске вести о њима, које би једном приликом могле постати грађа за засебну студију, и то на извору *Данице* Ђорђа Поповића, *Јавора* Змајевог и *Огњановићевог*, *Виле* Стојана Новаковића, *Матице*, *Србадије*, *Младе Србадије*, *Словинца*, *Српске зоре*, *Стражилова*, *Виенца*, београдске *Србадије*, *Нанчићеве Мале библиотеке*, а примане су и сугестије и прилози читалаца. „Натписе ваља преписати од слова до слова, назначивши поред имена делу и име писца, преводиоца, издавача, место и годину издања” – писали су уредници. (С 4, 11, 17. 3. 1888: 172) За дела, најчешће песме, која су штампана у листовима „погрешка је (данас је већ нестaje) што на много места нема ни имена пишчева, ни пунога потписа преводиоцева. У таким случајевима молимо бар за прва два реда текста. Овде је потребно назначити лист, зборник, календар, у коме је песма изашла, и уз то споменути годину и страну, на којој је песма”. Поред већ поменутих прозних, поетских и критичких остварења, интересују их и предговори преводима издатим као засебне књиге, попут Мишкатовићевог предговора преводу Кларе Милићеве, Трнског уз Пушкиновог *Евгенија Оџегина*, П. Тодоровића пред Тургењевљевог *Новином*. Уредништво *Стражилова* не оспорава значај библиографија које јављају о новим појавама у иностраној књижевности, али:

„То добро долази једној књижевности само тада, када је оно права потреба њојзи, када су сви ти помињани писци већ напред познати у њој; кад су им дела већ преведена и читана. Овако тек слушамо ми о Шчедрину, Достојевском, Гончарову, Немировићу, Данчењу, Михајлову, Надсону итд., а с делима свију тих писаца или нисмо никако, или случајно тек залутали, без плана и основана избора преведеним делом познати.”

Стражилово, попут Дучићеве *Зоре* полетно позива читаоце, преводиоце, писце, издаваче, уреднике периодике на сарадњу, подстичући српске листове да се сличним апелима укључе у овај посао.

Већ од броја 11, у коме је овај проглас објављен, уредништво *Стражилова* под насловом *Руско песничтво у српској књижевности* почиње да региструје хронолошки сложену библиографију 1860–1870. године. Обухваћено је 19 библиографских јединица из часописа *Даница*,¹ 11 из часописа *Матица*² и укупно 28 из различитих српских часописа (*Невена*, *Вечерњаче*³ Ђорђа Рајковића, *Завичаја* Милана Ђорђевића, *Србадије*⁴ Стевана Ђурчића, бечке и београдске *Српске зоре*, *Младе Србадије* Хацића и потом Кујунџића). Само белешке о преводној књижевности у *Невену* су потписане од стране осмошколца из Котора Александра Ј. Митровића,⁵ чиме се потврђује да је постојао и одзив читалаца. Оваква реакција ни књижевне публике, ни уредника листова, није уследила након сличног позива *Зоре*, који је за Србе био од још већег значаја, јер се односио на целокупну српску текућу библиографију. У *Стражилову* поступно, из броја у број, нараста библиографија преводне књижевности. Од броја 15 систематизовање грађе је нешто другачије: уместо хронолошки, библиографске јединице су груписане у појединачне пописе извештача Илије Огњановића за *Јавор*, Саве Петровића за *Глас истине*, *Народ*, *Српски соко*, *Вилу* и *Даницу*. Више наставака једног превода обједињени су библиографском јединицом. Са бројем 20 грађа је распоређена по врстама преведене литературе на приповетке, песме и есеје (Стр. 19. 5. 1888: 319–320). Само једна библиографска јединица представила је превод српског књижевног дела на страни језик (превод народне песме о Омеру и Мерими у часопису *Das Magazin fur die Literatur des und Auslandes*). Допринос књижевних часописа настајању библиографије српске књижевности у страним преводима је био скроман, али се на њиховим страницама није шкртарило у изрицању похвала оним институцијама, које су на том пољу оствариле значајан допринос. Веселиновићева *Звезда* је срдечно препоручила *Француску*

¹ У *Стражилову* (4, 11 од 17. марта 1888) пописани су следећи преводи и критике из *Данице* који нису забележени у *Руско-српској библиографији* Александра Погодина: „Из Љермонтова, прев. Стојан Новаковић, стр. 614. – Каткад (по руском: 'Каткад тако кад ме чемер свлада, Не љубим те, могу рећи теби'), прев. Стојан Новаковић, стр. 691. – Мати, с руског од Кукољника, стр. 10–53; 1865. год: Иван Грозни, роман А. К. Толстоја, стр. 127–678. – Смрт руског цара Павла И, с руског превела Ц. М. Р., стр. 354, 381.”

² У *Стражилову* (13 од 31. марта 1888, стр. 207) евидентирани су Погодину непознати прилози из *Матице*: Баћушков. Из Карактеристике руских песника, коју је написао А. Нукушенко, прев. Т. М. Матић, стр. 619”

³ Погодин је, судећи и по библиографској јединици бр. 2951 (стр. 229 у првој књизи *Руско-српске библиографије*, која гласи: „Петушков. Приповетка. Вечерњача, 1881, бр. 6–10. Наведено према *Стражилову* 4 (1888), стр. 222”, користио библиографију *Руско песничтво у српској књижевности*, која је излазила у *Стражилову*. Стога је нејасно зашто му недостају, у претходним напоменама помињане, библиографске јединице.

⁴ У *Стражилову* (бр 14 од 7. априла 1888, стр. 223) помиње се превод штампан у *Младој Србадији*, којег нема код Погодина: „1871: Званичников шињел. Од. Н. В. Гогоља. Превео Ј. Миљковић, стр. 38, 57, 75, 89.”

⁵ У *Стражилову* (св. 14 од 7. априла 1888, стр. 222–223) Александар Ј. Митровић је забележио библиографске јединице, којих нема код Погодина: „1854: Бахчисарајски водомет (песма), превео из Пушкина Трнски. II, 24; III, 36. – Запис (песма). Превео из Пушкина Трнски. В, 81. – Приеводи из Пушкина. Од Ј.Т. Гвадалквивир. Анђео. XLI, 655 [...] 1855: Зимска вечер. По Пушкину превео Ј. К. Т. – Тарас Буљба. Приповиест из старорусинског живота од Николе Гогоља. Из рускога превео Никола Беговић. XLVIII, 751; XLIX, 767; L, 783; LI, 799; LII, 815.”

библиографију о Србима и Хрватима (Зв. 5, 3, 3–4, март–април 1901: 466) Николе С. Петровића у издању Српске Краљевске Академије, која је израђена „са колико интелигенције, са толико исто брижљивости”, те је „за историчаре и политичаре право благо.” Ценећи напоре Српске Краљевске Академије, *Звезда* све чешће доноси податке о преводима српских писаца у страним часописима, попут приповетке Светозара Ђоровића у немачком листу *Bosnische Post* (Зв. 5, 10. 3. 1912: 318–319), приче *Заклетва* Јанка Веселиновића на чешки. (Зв. 8, 25. 4. 1912: 509)

Придружује јој се и *Коло* објављивањем библиографије *Његош у талијанској књижевности* Данила А. Живаљевића, у којој је представљено не баш обилато бављење италијанских научника Франческа Карара, Пачифика Валусија, Николе Томазеа, Јакова Ђудине, Доменика Чамполија, Његошевим стваралаштвом (Коло 2, 8, 16. 10. 1901: 445–448). У истом броју своје место је нашао и приказ Зорке Ховоркове *Његош и Џепа*, у коме су представљени радови Јана Худеца и Јосифа Карасека. (Ховоркова 1901: 453–457). Потврду исправности својих напора поменути листови налазе и у делу Ф. Шчепанског *Russica*, за које *Стражилово* пише да је „списак свију дела, која су год. 1886. у Русији и о Русији написана на немачком, француском и енглеском језику” и садржи рубрике: „1. историју, 2. географију, 3. путописе, 4. богословију, 5. медицину, 6. природне науке, 7. политику, 8. војену струку, 9. трговину и пољопривреду, 10. филологију, педагогију и школске књиге, 11. новине, збирке и календаре, 12. каталоге о антикваријатима”. Библиографији русике прикључује се и рад Ватрослава Јагића *А. С. Пушкин у српскохрватској литератури*, објављен у истоименом зборнику радова, о коме је написан приказ у *Колу* исте, 1901. године (Гавриловић 1901: 622–624), а који није евидентиран у Погодиновој *Руско-српској библиографији*. Аутор приказа Андра Гавриловић указује на тачност, прегледност и обилатост информација о преводима 96 Пушкинових радова на српски језик. Услишивши жељу Ватрослава Јагића за допунама и поправкама, уредник Данило Живаљевић штампа налазе Андре Гавриловића.

Док је средину 19. века карактерисало интересовање за немачку, француску и мађарску књижевност, а седамдесете и осамдесете године праћење словенских књижевности, на самом крају 19. века понуђена је златна средина. Отуда у *Зори*, листу за забаву, поуку и књижевност, *Кроника* извештава упоредо о словенској (српској, хрватској и чешкој) и страним (немачкој и енглеској) књижевностима. Обједињујући вести о словенској и германској литератури, уредници су заборавили на основне постулате библиографског описивања: доследност, јединственост, прецизност и уређеност. Библиографија би се могла назвати кумулативно-текућом, али грађа није разврстана ни по хронолошком, ни по алфабетском принципу, а повремене напомене су крајње субјективне и различите дужине. Од броја 1 у 1899. до броја 1 у 1901. години *Зора* проширује свој круг сарадника, бележи за часописе и садржај, а уз то жели да на истом пољу окупи више водећих листова како би обрада текуће продукције, домаће и стране, текла организованије и обухватније. Отуда предлаже: „*Бранково коло* могло би узети на себе још и ту (кад је нама то немогуће) дабогме трудну дужност да региструје не само шта преводите политички српски листови, него и шта уопће доносе у својим подлисцима и одређеним ступцима за књижевност и просвјету.” Заиста, *Бранково коло* наставља праксу започету четири године раније, када је донело у наставцима текст Јарослава Кампера *Годишњица чешке литера-*

туре (Кампер 1895: 436–440), који је преведен из *Das Magazin für Litteratur*, а садржи податке о 53 књижевна дела. Током 1896. у рубрици *Ковчежић* више пута је извештавано о преводима из српске књижевности у страним гласилима, на пример, Лазаревићеве *Школске иконе* на чешки (БК 2, 15, 11–23. 4. 1896: 478), приповедака Лазе Лазаревића, П. Адамова, Симе Матавуља на словачки у листу *Narodnie Noviny* (БК 2, 28, 11–23. 7. 1896: 891–893), роману *Назарени* Јаше Томића на чешки и 32 јуначке и 19 женских народних песама на италијански (*Canti Serbi tradotti da Giovanni Nikolić*, 2. изд. 1896) (БК 2, 33, 15–27. 8. 1896: 1051–1054), шаљиве игре *Мило за драго* Драгомира Брзака на немачки (БК. – 2, 36, 5–17. 9. 1896: 1150). Поједине од ових вести *Бранково коло* је преузимало из других часописа, али не некритички, као његови претходници, већ са поуком листу из кога је непотпуна објава пренета: „Добро је у тим приликама што тачније забележити где, када, па, ако је могуће, и ко је превео” (БК. – 2, 36, 5–17. 9. 1896: 1150).

Потпуност, обухватност, читљивост, тачност, употребљивост и прегледност библиографских информација данас обезбеђују ширење комуникацијског хоризонта. Нарочито је то квалитет библиографија које за предмет имају страну и преведену књижевност. У времену када се библиографија теоријски и емпиријски уобличавала ниједна од ових престижних карактеристика није била битна. Било је само важно поседовати свест о библиографији и ставити је у функцију развоја стваралаштва на сопственом језику.

Извори

- Вранеш А. *Библиографија*. Београд: Филолошки факултет – Белпак, 2013.
- Деретић Ј. *Алманаси Вуковог доба*. Београд: Институт за књижевност и уметност „Вук Караџић”, 1979.
- Драговић В. *Српска штампа између два рата: 1905–1914*. Београд: САНУ, 1956.
- Ђуричковић Д. *Босанска вила: 1885–1914: књижевно-историјска студија и библиографија*. Библиотека Културно наслеђе Босне и Херцеговине, књ. 3, Сарајево: Свјетлост, 1975.
- Живановић Ђ. „Магарашевић и Шафариков преглед руске књижевности.” *Зборник за славистику*, 7 (1974): 155–172.
- Живановић Ђ. „Значај боравка П. Ј. Шафарика у Новом Саду за развитак славистике код нас.” *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 34, 3–4 (1968): 219–236.
- Живановић Ђ. „Вук, Магарашевић и Шафарик у време покретања Летописа.” *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 3 (1974): 203–216.
- Јовичић В. *Часопис Отаџбина: 1875–1892*. Београд: Институт за књижевност и уметност „Вук Караџић”, 1979.
- Мићић Р. *Портрети из српске културне историје*. Трагови, књ. 5. Нови Сад: Библиотека Матице српске, 1995.
- Новаковић С. *Српска библиографија за новију књижевност: 1741–1867*. Београд, 1869.
- Панковић Д. *Српске библиографије: 1851–1872*. Нови Сад: Матица српска, 2009.

- Пековић С., Матовић В. *Традиционално и модерно у српским часописима на почетку века: 1895–1914: зборник радова*. Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за књижевност и уметност, 1992.
- Петров А. *Прилози за историју српске књижевне периодике: споменица Драгиши Витошевићу*. Нови Сад: Матице српске – Београд: Институт за књижевност и уметност, 1990.
- Погодин А. *Руско-српска библиографија*. Посебна издања СКА, књ. 2, Београд, 1932.
- Скерлић Ј. *Историјски преглед српске штампе: 1791–1911*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1911.

Литература

- Веселиновић Ј. М. (ур.). *Звезда : лист за забаву / власник и уредник*, од. 1, бр. 1–65 (10. септ. – 9. нов. 1894); год. 2, бр. 1 (1898), год. 4, књ. 3, бр. 3/4 (март/април 1901).
- Гавриловић А. „Ватрослава Јагића А. С. Пушкин у српскохрватској литератури.” *Коло*, 2, 8, 16. 10. 1901: 453–457.
- Грчић Ј. (ур.). *Стражилово: лист за забаву, поуку и уметност*, год. 1, бр. 1 (3. јан. 1885) – год. 4, бр. 52 (29. дец. 1888), год. 5, бр. 1 (5. јан. 1892) – год. 7, бр. 40 (2. окт. 1894).
- Грчић С. (ур.). *Коло*, год. 1, бр. 1 (окт. 1891), год. 3, бр. 39 (8. окт. 1893).
- Давидовић Д., Фрушић. (ур.). *Новине Србске из " царствујуићега града Виенне (с" дозволеніем" Ђго Кес. Крал. Величества)*, 1. 8. 1813. – 16. 2. 1822.
- Ђорђевић В. (ур.). *Отаџбина: књижевност, наука, друштвени живот*, год. 1, књ. 1, св. 1 (1875) – год. 10, књ. 32, св. 129 (1892).
- Јовановић [Змај] Ј. (ур.). *Јавор: лист за забаву и науку*, год. 1, бр. 1 (5. јан. 1862) – год. 2, бр. 12 (31. апр. 1863).
- Кампер Ј. „Годишњица чешке литературе.” *Бранково коло*, 1, 14 (5–17. 10. 1895): 436–440, 16 (19–31. 10. 1895).
- Марковић Адамов П. (ур.). *Бранково коло: за забаву, поуку и књижевност*, год. 1, св. 1 (6. јул 1895) – год. 20, св. 12 (12. јул 1914). Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Медаковић Д. (ур.). *Седмица: лист за науку и забаву*, год. 1, бр. 1 (у среду 25. јунија 1852) – год. 7, бр. 43 (6. новембра 1858).
- Павлович Т. (ур.). *Србскиј Народниј Лист*, год. 1, ч. 1 (јули 1835) – год. 12, ч. 50 (28. дец. 1847).
- Панковић Д. *Српске библиографије: 1766–1850*. Београд: НБС, 1982.
- Пештанско будимскиј скоротеча*. Издаје га Димитриј Јовановић у Пешти. Будим, 1842–1844.
- Поповић Ђ. (ур.). *Даница: лист за забаву и књижевност*, год. 1, бр. 1 (20. феб. 1860) – год. 13, бр. 9 (20. авг. 1872).
- Поповић Т., Обрадовић М. (ур.). *Зора: лист за књижевност и забаву*, год. 1, бр. 1–16 (1. април – 1. август 1869).
- Стаматовић П. „Русијско књижество.” *Србска пчела или Новиј цветник*, 1832.

- Стејић Ј. (ур.). *Гласник Друштва србске словесности*, св. 1 (20. мај 1847), св. 2 (1849), св. 3 (1851), св. 8 (1856), св. 17 (1863), св. 18 (1865), св. 46 (1878), св. 57 (1884), св. 62–65 (1885), св. 67 (1887), св. 68 (1889), св. 75. (1892).
- Стефановић Ј. (ур.). *Србадија: илустрован лист за забаву и поуку*, год. 1, бр. 1 (26. октобар 1874/75) – год. 3, бр. 1 (март 1877).
- Хаџић. А. (ур.). *Матица: лист за књижевност и забаву*, год. 1, бр. 1 (10. октобар 1865), год. 5, бр. 18 (30. јун 1870).
- Ховоркова З. *Његошу Чеха. ??*

Александра Б. Вранеш

«КЊИЖЕСТВО СЛОВЕНСКО» В СЕРБСКИХ БИБЛИОГРАФИЈАХ XIX ВЕКА

Резюме

В первом выпуске *«Сербской летописи»*, в своей программной статье Георгий Магарашевич призывает авторов сообщать о литературе, «принадлежащей славянским племенам». Обещая, что в каждом выпуске *«Сербской летописи»* будут представлены «краткие известия [...] о знаменитых произведениях славянских писателей вообще», Магарашевич, в сущности, развивает идеи Димитрия Давидовича. Очерк Магарашевича *«Знаменитые писатели русские, в особенности в изящной литературе»*, которые «выделялись в лирической и повествовательной поэзии во времена Александра», является первой библиографией славянских книг. С того момента, когда Магарашевич перестает быть редактором *«Летописи»*, известия об иностранных книгах, не только русских, но и из Пожуна и Вены, Венгрии и Германии, появляются только в рубрике *«Разное» (Смесице)* и относятся исключительно к текущей продукции.

Предметом сербской библиографии в течение первой половины XIX века в основном являются монографии, исключительно серийного выпуска, при том, главным образом, у Павла Стаматовича. О славянских книгах в первой половине XIX века пишут: Антоний Назаревич, Венцеслав Александер, Теодор Павлович, П. Й. Шафарик и П. А. Попович. Начиная с сороковых годов чаще появляются библиографические очерки о славянских литературах. Авторами являются: Йован Суботич, Милош Попович, Крета Бранкович, Эдуард Йеллинек, Владислав Алин, Н. Ш., П. Падейски, Сретен А. Попович, Владимир Зеремский, Илия Огнянович, Сава Петрович, Ватрослав Ягич, Андра Гаврилович.

В течение последних двух десятилетий XIX века редакторы сербских журналов все чаще обращаются к записи библиографических данных о переводах сербских книг на иностранные языки, советуя: «Хорошо бы в [...] как можно точнее записать, где, когда и, если возможно, кто перевел». Наличием множества записей такие библиографии свидетельствуют как о росте печатной продукции у сербов, так и возрастании интереса Европы к сербскому научному и художественному творчеству.

Ключевые слова: сербская библиография, славянские литературы, библиография иностранных книг, переводы сербских книг.